

Petőfi-emlék-könyv

PETŐFI SÁNDOR EMLÉKEZETE, SZERK. MARGÓCSY ISTVÁN

Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója alkalmából jelent meg a költő irodalmi fogadtatását középpontba állító forrásgyűjtemény, amelyet Margócsy István szerkesztett. A *Petőfi Sándor emlékezete* című antológia szimbolikus kezdő darabja az Osiris Kiadó a magyar irodalom legjelesebb alkotóinak (irodalmi) *emlékezetét* feldolgozó kiadványcsoportjának. A kiadó az egyes írókat középpontba állító monográfiák mellett több, recepciótörténethez kapcsolódó forrásgyűjteményt tervez publikálni: 2022-ben megjelentek a sorozat Jókai Mórról (szerk. Margócsy István) és Kemény Zsigmondról (szerk. Takáts József) szóló darabjai; előkészületben a Mikszáth, Vörösmarty, Madách és Arany János emlékezetét feldolgozó kötetek. A sorozat célja az alkotókról való irodalmi beszéd pluralitásának bemutatása történeti kontextusban, primer szövegeken keresztül, lemondva a monográfiákat általában összefogó egyetlen értekezői hangról.

Petőfi Sándor életművének recepciótörténeti áttekintése impozáns, de nem egyedülálló vállalkozás a szerkesztő részéről. 1988-ban jelent meg Margócsy első, jelen kiadványhoz hasonló, bár a befogadástörténet szűkebb körét fókuszba helyező gyűjteménye: „*Jöjjön el a te országod...*” – *Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból* címmel, amely a költő alakjának és életművének mindenkori politikai kisajátításának dokumentumait szemlézi – ezzel egy korábban nem tematizált szempontot hozva a kultusz kutatás körébe. Fontos módszertani fordulópontjaként tartja továbbá számon a szakmai közösség Margócsy István 1999-ben megjelent, *Petőfi Sándor – Kísérlet* című monográfiáját is, hiszen ebben dolgozta ki tudományos igényességgel a „kapitalista Petőfi” képét. Az olvasó mindezek fényében nagy érdeklődéssel veheti kezébe a *Petőfi Sándor emlékezete* című antológiát: vajon ez az új kötet is hasonlóan revelatív erővel fog hatni a fogadtatástörténet dokumentumainak, forrásanyagának kijelölése tekintetében?

A kötet szerkesztésmódja nagy felelősséget ró a kötet összeállítójára, hiszen az olvasót ő vezeti az átláthatatlan szövegtengerben, irányítja, és hívja fel a figyelmét a befogadástörténet problémáira és tendenciáira. Ebből kifolyólag feltétlenül szükséges szót ejtenünk arról a szempontrendszerrel, amely a szövegek kiválogatása során érvényesült. Margócsy *Petőfi Sándor fogadtatástörténete* című, előszóként szolgáló remek bevezető tanulmányában megkülönbözteti a Petőfi-recepció négy, egymással szorosan összefüggő regiszterét: [1] a kortársi reflexiók és irodalmi hatás [pl. Petőfi-epigonok, a költő mint mindenkori viszonyulási pont], [2] kritikai, szaktudományos megközelítés, [3] Petőfi életművének mindenkori politikai-ideológiai [át]értelmezése, és [4] a köztudatban élő mitikus Petőfi-kép [visszaemlékezések, anekdoták, hiedelmek]. E négy regiszter egymástól alig vagy nagyon nehezen választható el, ennek ellenére Margócsy bevezető tanulmányában hangsúlyozza: elsősorban kritikai szövegek közül válogatott. A gyűjteménybe beemelt írások körét a következőképpen jelöli ki: „Jelen áttekintés Petőfi recepciójának csak írói-tudósi megközelítéseit szemlézi, túlnyomóan a kritikai-szakirodalmi jellegű értekezéseket tárgyalja – költeményeket csak illusztrációként, esetleg az adott korszak Petőfi-dis-

kurzusának jellemző példajaként idéz, írói vallomásokot is csak olyan esetben, ha a vallomás szubjektív megnyilatkozás mellett szakirodalmi vonatkozást is rejt magában, vagy indítékot adhat kritikai reflexióra” [11–12.].

Margócsy tehát elsődlegesen a magyar irodalom *önértelmező* szövegei közül igyekezett egy olyan szakirodalmi bázist összeállítani, amely az irodalomtörténet jelenlegi Petőfi-képének kialakulása felől szemlélve jelentősnek tartott írásokat, értekezéseket tartalmazza. A kötetnek éppen emiatt nem célja a Petőfiről alkotott kép radikális megváltoztatása, sokkal inkább a fősodorbeli, kanonikus szövegek történeti áttekintéséről beszélhetünk. Éppen emiatt kissé félrevezető a kötet (és a sorozat) címválasztása: a tágan értelmezett emlékezet dokumentumait nem, csak a tudományos diskurzus szövegeit emeli be a gyűjteménybe.

Ugyanakkor az antológia – a már korábban említett négy regiszter szoros összefonódása miatt – nem vádolható azzal, hogy a költő fogadtatástörténetének bizonyos aspektusait ne venné figyelembe: a gyűjtemény szövegei – bár forrásukat tekintve írók, tudósok, kritikusok munkái – folyamatosan reflektálnak a Petőfi-recepció olyan regisztereire, melyek terjedelmi okokból nem fértek bele a kötetbe. [Pl. Ferenczi Zoltán *Petőfi és a socialismus* című tanulmányának célja, hogy megcáfolja a 20. század elején terjedő, Petőfi alakját a szocializmus és kommunizmus ideológiájával összekötő elméleteket; reakcióként értelmezendő a szociáldemokraták által 1907-ben már „évek óta” folytatott március 15-i koszorúzásokra, mely által a költőre a szocializmus előfutáraként emlékeztek.] [143–151.]

A gondos szerkesztői válogatás után is tekintélyes mennyiségű forrásanyag nem tematikusan csoportosítva, hanem a keletkezés alapján fejezetekre tagolva került a kötetbe [*Életében, A 19. század második fele, A 20. század első fele, A 20. század második fele*]. Ezt a logikai felépítést követi Margócsy előszavában is: arra igyekszik választ adni, hogy az egyes korszakok hogyan vélekedtek Petőfi alakjáról, és az életmű mely részét tartották a leginkább párbeszédképesnek. A 19–20. század magyar történelmének jelentős csomópontjai szerint haladva értelmezi azokat a kanonizációs folyamatokat és problémákat, melyeket a kötet szövegei is illusztrálni szándékoznak.

Petőfi kortársi irodalmi fogadtatása meglehetősen „viharos volt”. Mind a kritika, mind az irodalomtudomány igen korán foglalkozni kezdett immár nem csak a versekkel, hanem magával a Petőfi-jelenséggel is. Mivel nagyjából a századforduló időszakáig az irodalmi szaktudományos írások nem tettek különbséget az alkotó és a megszólaló versszubjektum között [vö. Palágyi Menyhért *Petőfi* című értekezése, [116.] – Palágyi az 1890-es évek környékén már *színészlíráságról* beszél], gyakran felmerülő kérdés volt a költő származása, melyből versei nyelvének „népies, egyszerű nyíltságát” eredeztették. Kritikusai általában az irodalmi tanulatlanságot vetették a fiatal költő szemére, ugyanakkor Petőfi tehetsége vitán felül állt. Az életmű legfontosabb, legsikerültebb darabjainak a dalokat tartották – ez a tendencia egészen a századfordulóig érvényesülni látszik. A nép-nemzeti irodalomszemlélet közoktatásban való elterjedésével egyidőben körvonalazódott Petőfi a köztudatban máig is élő népköltő-génius pozíciója, ezt a különböző írói visszaemlékezések nagy mértékben megerősítették: a költő magaviselete, megjelenése, akár arcbereendezése is különbségének, a társadalmi konvenciók alóli mentességének bizonyítékeként szolgált. „Egész lénye komor, zárkózott volt; inkább visszautasító, mint barátságos. Nyakkendő

nem viselt soha, ami a nyakát még hosszabbnak tüntette fel. [...] Ámde mikor ezt a rideg arcot a költészet lángja megvilágítja, mikor egy költeményét elszavalta, akkor minden vonásában kigyulladt a lélek, tekintete sugárzott, alakja megnőni látszott, szoborszerűvé alakult.” [Jókai, 110.]

A 19. század második fele nemcsak az első magyar és világirodalmi kanonizációs kísérletek miatt jelentős a Petőfi-recepció történetében, hanem a költőről való beszéd szótárának kialakulása szempontjából is. A jó érzékkel összeválogatott szövegek demonstrálják, mekkora hatással voltak Gyulai Pál vagy Jókai Mór megnyilatkozásai – gondolatmenetük, szófordulataik a mai napig visszatérnek a Petőfi-diskurzus életművet, műveket tárgyaló szövegeiben. Jókaitól származik például a közoktatásból jól ismert „Petőfi irodalmi értékre emelte a magyar nyelvet” tézis [111.], illetve a szófordulat, hogy Petőfi *zsarnoka volt annak, akit szeretett*. [110.] – ami később Ady Endre *Petőfi nem alkuszik* című publicisztikai írásában bukkant fel újra [156.]. Az írói reflexiók fontosságára hívja fel a figyelmet Babits Mihály és Ady Endre vitája: egymásnak ellentmondó nézeteik polarizálták a szaktudományos Petőfi-diskurzust: utat nyitottak a Gyulai-féle mainstream népköltői képtől eltérő olvasatoknak is.

A 20. század egyik legfontosabb tapasztalata, hogy Petőfi mind politikai, mind irodalmi szempontból abszolút viszonyítási pontként jelent meg. A századforduló idején, a szélsőséges irányzatok térnyerése miatt megerősödő politikai polarizáció hatására egyre inkább középpontba került a költő társadalmi szerepvállalása: a különböző művek ideológiai alapú átértelmezése a recepciótörténet egyik legérdekesebb aspektusa. Az életmű és a visszaemlékezések sokrétősége lehetővé tette, hogy a költőt egymásnak ellentmondó politikai irányzatok is magukénak érezzék, nevét önnön eszméik legitimálásának eszközeként használják. Petőfit ugyanabban a korszakban tekintik nemzetmegváltó népfinek és szocialista, kommunista forradalmárnak a különböző értelmezői közösségek. Ez a tendencia az írók esztétikai törekvései kapcsán is megjelent.

A 20. század szövegeit tárgyaló fejezetekben az *írói-tudósi* megközelítésből a szövegek száma alapján az *írói* dominál; Petőfi fogadtatásának kérdését inkább az irodalmi közélet, mintsem az irodalomtudomány felől közelíti meg. Több jeles alkotó publicisztikai írásait is megtalálhatjuk az antológiában, többek között Jókai, Ady, Kosztolányi, Szerb Antal, Németh László, Móricz Zsigmond, Márai Sándor, Juhász Ferenc, Esterházy Péter és Petri György szövegeit. Az antológia ebből a szempontból tükröt tart Petőfi szerepéről az irodalmi közéletben – a rengeteg írói esszé arról tanúskodik, hogy még ebben az időszakban is központi, kedvelt téma volt a Petőfi-jelenség, a kritikai esszékben az életmű értelmezésére való törekvés érhető tetten. Visszatérő mintázat, hogy a különböző alkotók saját munkásságukat, ars poeticájukat Petőfi mellett vagy ellenében határozzák meg; igyekeztek olyan aspektusok alapján válogatni, azt kiemelni a sokszínű életműből, ami írói ambícióikat valamilyen módon a Petőfi-hagyományhoz köti. Ady a forradalmiságot, Babits a társadalmi tudatosságot hangsúlyozta; Illyés Gyula a népi írók, Kassák Lajos pedig az avantgárd alkotók előfutárát vélte felfedezni benne.

Joggal merül fel az olvasóban a kérdés, hogy a kiadó és a szerkesztő a kötet létrehozása során milyen ideális olvasó igényeit tarthatta szem előtt, kit szólít meg a kiadvány? Az antológia a mai, irodalomtudományban mainstream Petőfi-kép kialakulá-

sának jelentős forduló- és csomópontjait igyekszik bemutatni több, az irodalomtörténeti diskurzusban máig közismert írást felmutatva: nem törekszik a Petőfi-recepció alapszövegei körének radikális kitágítására, ezért a szakmai közösség számára elsősorban a szövegek egymás mellé rendezése lehet megvilágító erejű. A szerzők következetes, lényegre törő (bár sokszor semmitmondó) bemutatása a lapalji jegyzetekben és a kiválogatott szövegek köre azt a benyomást erősíti, hogy a célközönséget az érdeklődő laikusok alkotnák, a gyűjtemény egyfajta bevezetésként szolgálna a költő befogadástörténetébe. [Ezt támasztaná alá a kötet végén található szakirodalmi áttekintés az utóbbi 25 év legfontosabb írásaiból, melyek további támpontokat nyújthatnak az életmű egyes vonatkozásait illetően; emellett a tény, hogy a szerkesztő a közölt szövegeket rövidítve szerepelteti.] Margócsy válogatása problémacentrikusan közelíti meg az életmű fogadtatását, amelynek tendenciái akkor válnak igazán láthatóvá, ha az olvasó a kötet szövegeit nem szemelvényekként, hanem egymás után, egy vagy akár több korszak forrásait egységben kezelve dolgozza fel. Az olvasó orientációját esetlegesen segíthette volna a szövegek tematikus csomópontok alapján történő csoportosítása, bár ezáltal kétségkívül erőteljesebben előtérbe kerülne a szerkesztő mint szerző. Kérdés azonban, hogy a laikus érdeklődők nem rettennek-e vissza a kötet nem elhanyagolható, közel 650 oldalas terjedelmétől? Véleményem szerint a gyűjteményt talán a felsőoktatásban lehetne a legeredményesebben használni, például a Petőfi-életművet tematizáló egyetemi kurzusok olvasmányaként, de fiatal Petőfi-kutatók tájékozódását is elősegítheti a kiadvány.

Margócsy István a *Petőfi Sándor emlékezete* című antológiájában a 21. századi Petőfi-kép felől igyekszik megközelíteni a költő kanonizációjának folyamatát: a gyűjteményben azokat a szövegeket közli, amelyek a leginkább hozzájárultak a ma is élő Petőfi-hagyomány kialakulásához. A koronológián alapuló felépítés és fejezetekre osztás eredményeként a kötet fő kérdése, hogy hogyan értelmezték Petőfit és életművét a különböző történelmi korszakokban, munkássága mely szegmensét értékelte leginkább az aktuális olvasóközönség, miközben igyekszik bemutatni azt is, hogy hogyan itatódott át a költő alakja és életműve a 19–20. század különböző – akár egymásnak ellentmondó – politikai ideológiáival. A 21. század (és éppen a Petőfi200 programsorozat) felől szemlélve adja magát a kérdés: vajon lezárultak-e a Petőfi-életmű politikai kisajátítására irányuló tendenciák, vagy a költő „rocksztárként” vagy „influenzserként” való értelmezése a folyamat mai lenyomata? [*Osiris*]

CSIKÓS GRÉTA